

Een dynamische tijd

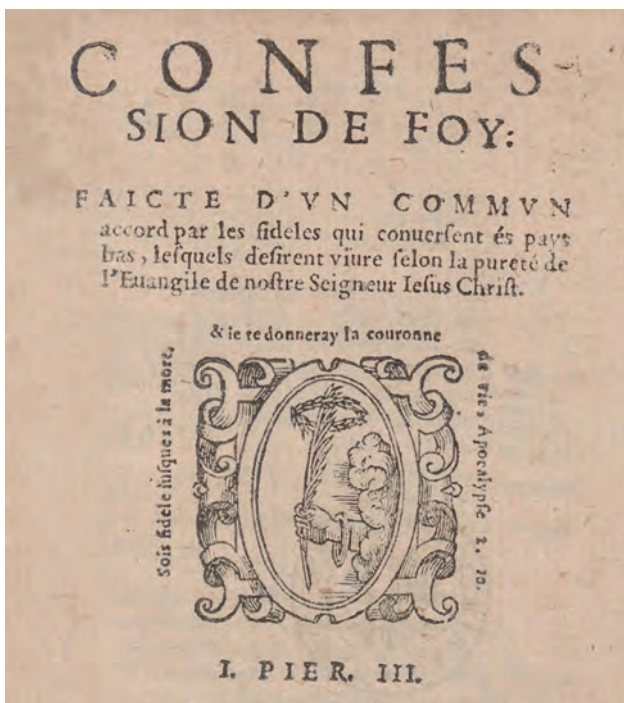
Haarlem: op zaterdag 4 november 1617 werd in het gezin van Tobias Hoornbeeck en Janneke Baerts een zoontje geboren. Dit was het eerste kind dat het echtpaar Hoornbeeck mocht ontvangen. Hij kreeg dezelfde naam als zijn grootvader, namelijk Johannes. Een Bijbelse naam die ‘God is genadig’ betekent. De ouders van de jonge Johannes waren welgestelde mensen. Vader Tobias was koopman en verdiende in de textielsector een goede boterham.

In wat voor samenleving groeide Johannes Hoornbeeck op? Het was in ieder geval een maatschappij waarin er veel veranderde op godsdienstig, politiek, economisch en cultureel gebied en op het terrein van het denken van mensen en de wijze van wetenschapsbeoefening. Hoornbeeck leefde en werkte niet op een eiland. Hij groeide op, studeerde, preekte, gaf colleges aan de universiteiten in Utrecht en Leiden, was betrokken bij disputaties en schreef veel. Hij beïnvloedde zijn ‘wereld’ en werd erdoor beïnvloed. De 17^e eeuw waarin Hoornbeeck leefde, en de daaraan voorafgaande 16^e eeuw, vormden een periode in de geschiedenis die volop in beweging was. Wat maakte deze, in onze ogen wellicht stabiele tijd, voor tijdgenoten zo dynamisch? Aan de vijf genoemde gebieden waarop zich verande-

ringen voordeden, besteden we aandacht en we kijken er vooral naar vanuit het perspectief van Hoornbeeck.

Godsdienstige veranderingen

De grootouders van Johannes waren afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden, het huidige België. Ze kwamen waarschijnlijk uit de omgeving van het dorpje Horebeke, in de regio van Valenciennes, Oudenaarde, Kortrijk en Doornik. Daar had het calvinisme zich mede door de prediking van Guido de Brès (1522-1567) en Petrus Datheen (1531-1588) geworteld. Keizer Karel V en later zijn zoon Filips II, die over de Noordelijke én Zuidelijke Nederlanden regeerden, accepteerden niet dat mensen zich tegen de eeuwenou-

Guido de Brès, die de Nederlandse Geloofsbelijdenis opstelde, is evenals Petrus Datheen werkzaam geweest in de omgeving van Horebeke

de Rooms-Katholieke Kerk verzetten en deze verlie- ten. Met dreiging en geweld moesten de afvalligen teruggebracht of bestraft worden. De aanhangers van de nieuwe leer werden vervolgd en als ze vast- hielden aan hun overtuiging, werden ze gedood. Velen zijn in die tijd op de brandstapel gestorven. Trouwens, in heel Europa werden godsdienstoorlo- gen gevoerd, waarbij duizenden slachtoffers vielen. Koning Filips II gaf de hertog van Alva de opdracht om de protestanten terug te brengen naar de moe- derkerk en te voorkomen dat hun aantal uitbreidde.

Hij was een succesvolle militaire bevelhebber die aan het hof in Madrid veel gezag had. Zijn benoeming in 1566 tot landvoogd over de Nederlanden was er een bewijs van dat het Filips II ernst was met zijn plan- nen. Het leek in dat gedeelte van zijn grote rijk na- melijk uit de hand te lopen. Er werden hagenpreken gehouden en er vond een beeldenstorm plaats. Dit tot grote woede en verontwaardiging van de Spaanse koning. Hij kon het niet goedkeuren dat het gezag van de Rooms-Katholieke Kerk aangetast werd. Daar- in was hij onvermurwbaar. Vanuit zijn immense pa-

leis het Escoriaal bij Madrid gaf hij als een mensenschuwe kantoorklerk tal van opdrachten die het leven van veel van zijn onderdanen kostten of drastisch veranderden.² Rondom deze man ontstond een zwarte legende die echter geen legende bleek te zijn, maar bittere realiteit.³

Alva dwong steden die in opstand waren gekomen en het Spaanse gezag niet meer accepteerden, tot gehoorzaamheid. Een van die steden was Haarlem. Het stadsbestuur had de kant van Willem van Oranje gekozen. Toen de stad na een beleg van zeven maanden door honger gedwongen in juli 1573 de poorten opende, vond er een groot bloedbad plaats. Soldaten

en burgers werden om het leven gebracht. Deze wraakneming was een van de meest gewelddadige gebeurtenissen uit de Tachtigjarige Oorlog. Toch werd het voor de aanhangers van de nieuwe leer in de Noordelijke Nederlanden gunstiger. Alva, die de bijnaam de IJzeren Hertog had gekregen, keerde na een aantal teleurstellingen terug naar Spanje. De Spanjaarden hielden in de Zuidelijke Nederlanden wel greep op de ontwikkelingen en ze slaagden erin om verloren gegane gebieden en steden weer in bezit te krijgen. Voor hen was de herovering van de grote havenstad Antwerpen in 1585 van grote betekenis. Deze stad was grotendeels protestants geworden en had zich met de erkenning van Willem van Oranje

Het Escoriaal

als stadhouder van Spanje afgekeerd. De Spaanse landvoogd Alexander Farnese, hertog van Parma, had zich ten doel gesteld om alle 'afvallige' steden en gebieden te heroveren. Hij was een bekwame bevelhebber. Zijn grootste roem zou hij verwerven met de herovering van Antwerpen. Hij sloot de stad hermetisch af door middel van een schipbrug, een rij sche-

Blijven of vertrekken?

Hoe waren de mensen in Horebeke en omgeving in aanraking gekomen met het calvinisme? Waarschijnlijk was het calvinisme in het spoor van handelaars in wandtapijten via Frankrijk en Doornik verbreid. Velen kwamen tot bekering en braken met hun rooms-katholieke verleden. Dat had grote gevolgen. Bekeerden die het zich financieel konden permitteren, lieten hun geboortegrond en hun sociale en handelscontacten achter en trokken naar een onbekend gebied. De minder welgestelden bleven waar ze waren. Ze 'verstopten' zich bij wijze van spreken in de rooms-katholieke omgeving en pasten zich om te overleven enigszins aan. Het gevolg was dat in het gebied rond Horebeke eeuwenlang een protestantse enclave heeft bestaan, de zogenaamde Geuzenhoek. Daar is nu nog steeds een protestantse kerk, waar iedere zondag diensten worden gehouden.

Arnold de Jonge, *Geuzenhoek Horebeke*

pen. Daardoor kon er geen hulp meer van buitenaf komen. De belegerden ondernamen enkele pogingen om met schepen vol buskruit een deel van de schipbrug te vernietigen, maar die mislukten. Na een beleg van ruim veertien maanden moest de inmiddels uitgehongerde stad zich overgeven. Het rooms-katholicisme werd in ere hersteld. De kerken waarin protestantse erediensten werden gehouden, kregen hun vroegere bestemming terug, evenals in andere heroverde steden en gebieden: opnieuw een godsdienstige en kerkelijke verandering. Overigens was de handelwijze van Parma wel anders dan die van Alva: hij gaf de protestanten de vrijheid om de stad ongehinderd te verlaten. Velen deden dat en trokken naar het noorden om daar een nieuw bestaan op te bouwen. De grootouders van Johannes Hoornbeeck, Johannes Hoornbeeck en Maria Verhulst, hadden de gevolgen van de godsdienstige en kerkelijke veranderingen meegemaakt: 'Beiden waren verschillende keren heen en weer gedreven door de storm van de verschrikkelijke vervolging en de hevige oorlog, totdat zij in het jaar 1584 naar Haarlem vertrokken.⁴ Door de veroveringen van Parma waren ze gedwongen dat gebied te verlaten. Ze zochten veiligheid en vrijheid in het noorden van de Nederlanden en vonden die daar.

Hoewel Johannes Hoornbeeck deze gebeurtenissen niet heeft meegemaakt, zullen tijdens zijn opvoeding de verhalen over deze ingrijpende ontwikkelingen een onderdeel van zijn biografie zijn geworden. Bovendien had hij in zijn latere leven contacten met mensen die zelf of van wie de ouders het Zuiden waren ontvlucht.

Het dorp Horebeke waar de roots van Hoornbeek liggen

Politieke veranderingen

Johannes Hoornbeek werd in 1617 geboren. Dat jaar viel midden in het zogenaamde Twaalfjarig Bestand. Deze jaren betekenden een adempauze in de lange strijd die later de Tachtigjarige Oorlog zou worden genoemd. Ons land vormde een onderdeel van het grote Habsburgse Rijk, waarover de al genoemde keizer Karel V regeerde en later zijn zoon de Spaanse koning Filips II. Velen in de Nederlanden ervoeren dat bestuur als onderdrukking. Zij streefden naar vrijheid op godsdienstig en naar invloed op politiek gebied. Om die redenen begon in 1568 een oorlog, waarin

Willem van Oranje in de eerste jaren een belangrijke rol speelde. Hij was een leider die met gedrevenheid en kundigheid leiding gaf aan de gewesten die tegen het machtige Spaanse Rijk in opstand waren gekomen. Een belangrijke gebeurtenis vond plaats in juli 1581. In die maand zetten afgevaardigden van een aantal provinciën, ofwel gewesten genoemd, hun handtekening onder de Acte van Verlating. Die daad was uniek: de provinciën verklaarden daarmee dat ze Filips II niet meer als koning accepteerden. Ze verlieten hem. Deze Acte van Verlating was een bijzondere daad. In die tijd werd in het algemeen het gezag van de koning gezien als door God geschonken. Dat onderdanen hun koning 'verlieten', was ongehoord en

PLACCAERT VANDE STATEN GENERAEL VANDE

ghevnieerde Nederlanden, Bijden vvelcken, mits den redenen in't langhe in't selfde begrepen, men verclaert den Coninck van Spaegnicn vervallen vande Ouerheit en heerschappije van dese voorf. Nederlanden: ende verbiet sijnen naem ende zegel inde selue Landen meer te gebruycken, &c.

De Staten generael vande ghevnieerde Nederlanden / Allen den ghenen die dese teghenwoordige sullen sien ofte hoozen lesen / saluyt. Also een vege-
luck kennelick is / dat een Prince vande Lande van Godt ghestelt is hooft ouer sijne onderla-
ren / om de selue te bewaren en beschermen van alle onghelijck / ouerlast en ghewelt / ghelijck een Herder tot bewaernisse van sijne Schapen: En dat d'onderlaten niet en zijn van Godt gheschepen tot behoef vanden Prince / om hem in alles wat hy beveelt / weder het goddelic oft ongoddelic / recht oft onrecht is / onderdanich te wesen / en als slauen te dienen: maer den Prince om d'onderlaten wille / sonder de welcke hy egheen Prince en is / om de selue met recht en redene te regeeren / ende voor te staen / en lief te hebben als een vader sijne kinderen / en een herder sijne schapen / die sijn lijf en leuen set om de selue te bewaren. En so wanneer hy sulcks niet en doet / maer in stede van sijne onderlaten te beschermen / de selue soect te verdrucken / r'ouerlasten / Heere onde vrijheit / priuilegien / en onde herromen te benemen / en heere te gebiedten ende gebruycken als slauen /
Al ij moet

Met de Acte van Verlating werd Filips II niet meer als vorst erkend

betekende een radicale breuk met het verleden. Koning Filips II veroordeelde de Afzwering met scherpe bewoordingen. Hij ervoer dit gebeuren als een niet te accepteren daad van opstand. Met de ondertekening van de Acte van Verlating was er geen weg meer terug. De tegenstelling tussen het Spaan-

se rijk en de opstandige provinciën was onoverbrugbaar. Willem van Oranje heeft na de ondertekening van de Acte van Verlating nog drie jaar geleefd. Door Filips II was hij vogelvrij verklaard. Iedereen die hem kon doden, mocht rekenen op een grote financiële beloning, zou verheven worden in de adelstand en als de moordenaar het niet overleefde, zouden zijn zonden vergeven worden. De oproep om Willem van Oranje te doden werd opgevolgd door Balthasar Gerards. In juli 1584 werd hij in Delft vermoord.

Daarmee was de drijvende kracht achter de strijd tegen Spanje 'uit de weg geruimd'. Zijn zoon Maurits zette de strijd voort. Met die strijd ging het beter. De Spanjaarden werden steeds meer in de verdediging gedrongen. Zij wilden een einde aan de uitzichtloze oorlog, die nu al tientallen jaren duurde. Het kwam ten slotte tot een wapenstilstand. Voor Spanje was dit voordelig: het land kon zich concentreren op andere conflicten. Bovendien was zo'n adempauze goed voor het weer op niveau brengen van de militaire slagkracht.

Ook voor ons land was het Bestand gunstig. De handelspositie kon in deze tijd van wapenstilstand verstevigd worden. Aan de andere kant waren er ook mensen in ons land die tegen deze wapenstilstand waren. Zij hadden de strijd liever voortgezet en die tot een einde gebracht, vooral omdat de Spaanse legers aan de verliezende hand waren. Met name prins Maurits, de militaire opperbevelhebber, was voorstander van het voorzetten van de strijd. Hoe het ook zij, de wapenstilstand was in 1609 een feit geworden. De psychologische betekenis van het sluiten van dit

Filips II

bestand moet niet onderschat worden. Het Spaanse Rijk onderhandelde tijdens de besprekingen op voet van gelijkheid met afgevaardigden van de in opstand gekomen Nederlandse gewesten. Daarmee gaven ze in feite aan dat ze de gewesten als zelfstandig erkenden. De Spaanse koning Filips III, die zijn vader in 1598 was opgevolgd, was niet meer in staat om zijn wil aan de Nederlanden op te leggen. Hij moest onderhandelen. Dat was voor hem een hard gelag. Een compleet nieuwe situatie.

Er was in deze jaren niet alleen onenigheid tussen de voor- en tegenstanders van de wapenstilstand. Ook op godsdienstig gebied ontstonden er helaas tegenstellingen. Twee hoogleraren, Franciscus Gomarus (1563-1641) en Jacobus Arminius (1560-1609), kwamen met elkaar in conflict. Dat liep uit op de ‘strijd’

tussen de remonstranten en de contraremonstranten. Op de Dordtse Synode in 1618/1619 werden de remonstranten veroordeeld. Hoornbeek heeft de godsdienstconflicten tussen gomaristen en arminianen niet meegemaakt. Wel bleek later dat hij met overtuiging aan de gereformeerde zijde stond. Hij heeft in diverse boeken de remonstrantse theologie scherp bekritiseerd.

Economische veranderingen

De godsdienstige veranderingen werkten als een katalysator voor andere ontwikkelingen. Gedwongen door het repressieve Spaanse beleid en de militaire successen van Parma, vond er een uitzonderlijke migratie plaats. Voorzichtige schattingen noemen het geval van 150.000 vluchtelingen van de Zuidelijke Nederlanden naar het noorden.⁵ Deze ongekende ‘volksverhuizing’ had grote positieve gevolgen voor de economie in het noorden. Daar hadden de Spanjaarden vreselijk huisgehouden. Bijvoorbeeld Haarlem lag in 1578, vijf jaar na de verovering door de Spaanse troepen, nog steeds in puin. De grote stroom vluchtelingen was voor deze stad, evenals voor andere steden, van grote betekenis. Lakenwevers en blekers verlieten huis en haard en vonden in onder meer Haarlem mogelijkheden om een nieuw bestaan op te bouwen. De stad werd wel een herberg voor alle verjaagde en verdreven lieden genoemd.⁶ Het inwonertal van de stad waar ‘onze’ Johannes Hoornbeek was geboren, verdubbelde in minder

De bleekvelden van Haarlem waar linnen werd 'gebleekt', wit gemaakt

dan een halve eeuw van 18.000 naar bijna 40.000 in 1620. Bij de volkstelling van 1621 bestond meer dan de helft van de inwoners uit mensen van niet-Haarlemse afkomst. De stad moest uitgebreid worden. Die grote groep immigranten had onderdak nodig. Uitbreiding van een stad in die tijd was niet zo simpel. Steden waren namelijk uit veiligheidsoverwegingen ommuurd. De ruimte binnen die muren was beperkt. Een groot deel van de geloofsvluchtelingen sloot zich aan bij de calvinistische kerk. Tussen 1580 en 1586 was meer dan 50% van de lidmaten van die gemeente afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden.⁷ Tobias en Janneke, de ouders van Johannes, waren wel echte Haarlemmers. Toen Johannes geboren

werd, was het immers al 33 jaar geleden dat zijn grootouders zich in Haarlem hadden gevestigd. De vele immigranten betekenden een verrijking voor de stad. Kooplieden namen hun kapitaal, ervaring en contacten mee. Vooral de linnenindustrie werd door de sterke groei van de bevolking gestimuleerd. Enkele nieuwe soorten fijn linnengoed en weefsels van gemengde garens gaven de toch al economisch gezonde textielindustrie een positieve impuls. Een van de nieuwe technieken die door de immigranten werd meegebracht, was de damastweverij. Die techniek was in Haarlem onbekend. Vooral tafellakens en servetten werden in die weverijen gemaakt. Het aanbrengen van tekeningen op een ondergrond van dezelfde kleur, was een arbeidsintensief werk. Vooral de wevers die afkomstig waren uit Kortrijk, waren daar bedreven in. Door de groeiende welvaart in de Gouden Eeuw nam de vraag naar damasten producten toe. Ondernemers uit het Zuid-Nederlandse Kamerijk begonnen eveneens in Haarlem een onderneming. Het beroemde ragfijne kamerijksdoek werd door hen geproduceerd en dat versterkte de Haarlemse economie. De textielproducten waren bestemd voor de binnenlandse en buitenlandse markt. Haarlem was ook bekend om de oudere 'industrie' die verbonden was aan textiel. Tot over de grenzen heen had de stad een goede naam betreffende de linnenblekerijen. Rond 1650 werkten in die sector ongeveer duizend mensen, vooral vrouwen. Daarnaast waren er veel weefgetouwen te vinden: 3350 volgens een telling in 1643.⁸ Het ging de Republiek economisch gezien voor de

wind. De in 1602 opgerichte Verenigde Oost-Indische Compagnie was een stimulans voor de groei. Veel nieuwe producten werden vanuit de pas ontdekte gebieden aangevoerd. Voor de uitbreidende landbouw en veeteelt was er meer grond nodig. Die werd gewonnen door bedijkingen en droogmakerijen, zoals de Purmer. Dat was een binnenzee. Na het droogmalen werd het vanaf 1622 een stuk landbouwgrond van ruim 25 vierkante kilometer.

Ook de visserij maakte een groeispurt door. Aan het begin van de 17^e eeuw waren er ongeveer 1500 Hollandse en Zeeuwse vissersschepen die uitvoeren om op haring te vissen. Die schepen moesten gebouwd en later onderhouden worden. Dus ook die sector deed het goed, evenals de zeilmakerijen. De overige scheepsbouw zat dus ook behoorlijk in de lift. Voor bijvoorbeeld de Verenigde Oost-Indische Compagnie moesten er heel wat schepen gebouwd worden. De jonge Hoornbeek groeide dus op in een land dat een stormachtige economische groei doormaakte. Die welvaart was ook dichtbij huis merkbaar: zijn ouders zullen van die welvaart zeker een graantje meegepikt hebben.

Culturele veranderingen

Niet alleen visserij, handel en nijverheid bloeiden, ook andere sectoren maakten mede door de komst van de vluchtelingen een positieve ontwikkeling door. Een bekende immigrant was Lieven de Key (1560-1627). Deze man was in Gent geboren en was

als vluchteling in Haarlem terecht gekomen. Hij was een begaafde bouwmeester en kreeg een vooraanstaande functie. In 1593 werd hij namelijk op 33-jarige leeftijd tot stadsteenhouwer van Haarlem benoemd. In die stad zijn er nog een paar gebouwen te zien die door hem ontworpen en onder zijn toezicht gebouwd zijn, namelijk het Stadhuis en de Vleeshal. Ook buiten Haarlem werd hij bekend. Hij kreeg bijvoorbeeld de opdracht om de voorgevel van het stadhuis in Leiden te ontwerpen.

Een andere bekende 'nieuwe' Haarlemmer was de be-

Hoornbeek – Frans Hals schilderde dit portret

Descartes. Zijn denkbeelden betekenden een ommekeer in het denken

roemde schilder Frans Hals (1582-1666). Toen hij vier jaar was, vertrokken zijn ouders uit Antwerpen en vestigden zich in Haarlem. Zijn vader was wever en lakenkoopman. Hij zal dus volop werk gevonden hebben in de groeiende textielindustrie van Haarlem. Zoon Frans heeft zijn hele leven in die stad gewoond en gewerkt. Hij werd een van de meest bekende schilders van ons land, die vooral bekendheid kreeg door de vele schuttersstukken. Daarop waren de leden te zien van stedelijke schutterijen, groepen burgers die de taak hadden om hun stad te verdedigen tegen bijvoorbeeld rondzwervende groepen militairen of roversbenden. Ze werden ook wel ingezet als het in de stad zelf rumoerig was. Daarnaast schilderde hij portretten van veel tijdge-

noten. De schilderijen van Frans Hals waren levendig en kleurrijk. Interessant is dat Hals een portret van zijn vroegere stadgenoot Johannes Hoornbeeck schilderde. Dat feit zegt ook iets over de welstand van Hoornbeeck: hij kon het zich financieel permitteren om een portret te laten maken door een van de beroemdste schilders uit de Gouden Eeuw.

Filosofische veranderingen

Hoornbeeck groeide op in een tijd waarin de opvattingen van René Descartes (1596-1650) bekendheid kregen. Vanwege zijn nieuwe ideeën moest deze Franse filosoof zijn land verlaten en was hij uitgeweken naar ons land. Hij was een veelzijdig geleerde. Met zijn voor die tijd radicale opvattingen stelde hij bestaande kennis en wetenschap ter discussie. Zijn uitgangspunt was de twijfel. Bouw met de twijfel als basis nieuwe kennis op door je gezonde verstand te gebruiken. Dat was het uitgangspunt voor nieuw te verwerven kennis. Het subjectieve menselijke verstand was daarbij leidraad. Descartes stelde immers de wending naar het subject centraal. Dat moet de kennis van de externe wereld opbouwen en dat is daartoe in staat vanwege de in het subject aanwezige Godsidee. Daaruit concludeerde Descartes het bestaan van God. Met deze zienswijze, waarin het verlichte verstand van het subject de bron was van kennis, werd hij de vader van de moderne filosofie. Zijn opvattingen betekenden een breuk met het verleden. Het denken van de Griekse filosoof Aristoteles,

dat eeuwenlang de leidraad was geweest voor het bedrijven van wetenschap, het denken en handelen van mensen, werd onder kritiek gesteld. Met zijn bekende uitspraak *Cogito ergo sum*, ik denk, dus ik ben, vertolkte Descartes: 'Datgene wat ik helder en welonderscheiden inzie, is waar. Het enige wat zeker is, is dat ik denk.' Dat betekende een onderschikking van alle verschijnselen aan het gezag van het menselijke verstand. Door hun nieuwe manier van denken kwamen Descartes en zijn medestanders in ernstig conflict met de mensen die het oude denken als norm handhaafden. De ommekeer betekende immers een transformatie

Het archief in Horebeke

van het confessionele naar het rationele denken. Daardoor was de nieuwe denkmethode onverenigbaar met de godsdienstige en door de kerk erkende grondslag van het traditionele gezag, denken en geloof.⁹ Er werd in die tijd veel geschreven over de verschillende zienswijzen en gediscussieerd tussen de voorstanders van het nieuwe denken en hen die wilden vasthouden aan de oude uitgangspunten. Dat gebeurde met de nodige scherpste en felheid. Een van de grote bestrijders van de nieuwe filosofie was Voetius (1589-1676), de leermeester en later collega van Hoornbeeck. Door tijdgenoten werd Voetius zelfs tot de voornaamste tegenstanders in Noord-Europa gerekend.¹⁰ De vroege verlichting, waar Descartes toe gerekend kan worden, betekende een aanval op de fundamenteën van de eeuwenoude manier van wetenschap bedrijven en denken.

Iedere tijd heeft zijn eigen dynamiek. Stilstand is er niet. Wel is het zo dat in de ene tijd zich meer en ingrijpender veranderingen voordoen dan in de andere. Johannes Hoornbeeck werd geboren, groeide op en werkte in de dynamische 17e eeuw. Er vonden veel veranderingen plaats op belangrijke gebieden, namelijk godsdienst, politiek, economie, cultuur en filosofie. Vijf aspecten die van belang zijn in het leven van ieder mens. Die zijn van invloed geweest op de identiteitsvorming van de jonge Hoornbeeck.

De Grote of St. Bavokerk te Haarlem

Johannes Hoornbeeck *een vredelievende, een Bijbelse bisschop*

Het stadhuis in Haarlem. Op de voorgrond het standbeeld van Laurens Jansz. Coster